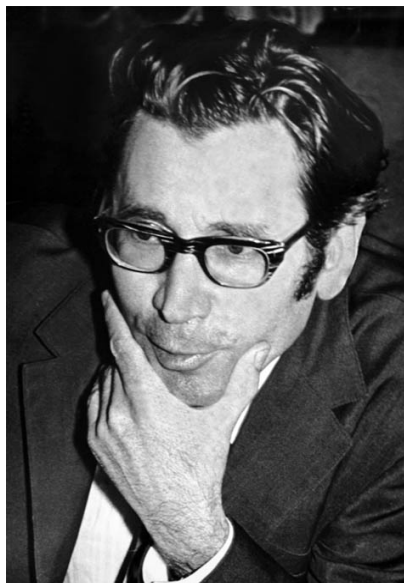

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ Павло Архипович (псевд.: П. Архипенко, А. Довгань, П. Чумаченко; 25. 08. 1924, с. Солошине, нині Кобеляцького р-ну Полтавської обл. — 03. 02. 2009, Київ) — письменник. Член НСПУ. Герой України (2004). Орден князя Ярослава Мудрого 5-го ступ. (1999). Депутат ВР УРСР 9-го скликання (1974–79), ВР СРСР 10–11 скликань (1979–89). Учасник 2-ї світової війни, в'язень німецьких і радянських концтаборів. Закінчив філологічний факультет Дніпропетровського університету (1951). Працював журналістом г. «Днепровская правда» (Дніпропетровськ), у ж. «Вітчизна»; 1961–63 — гол. ред. г. «Літературна Україна»; 1964–79 — секр., 1979–86 — 1-й секр. правління СПУ (усі — Київ). Голова Комітету з Державних премій України ім. Т. Шевченка (1979–87). Почав друкуватися від 1949. Після новелістичних книг початкового рівня «Степові квіти» (1955), «Учитель» (1957), повістей «Марево», «Там, де співають жайворонки» (обидві — 1956), «Долина довгих снів» опублікував повість «Дума про невмирущого» (обидві — 1957) та збірки «Новели морського узбережжя» (1958), що привернули увагу критики і вирізняли Загребельного як своєрідного прозаїка. У його новелах — прагнення до життєвої конкретності, виявлення в звичайному значного й поетичного, критична спрямованість щодо негативних явищ, вільна розповідна манера. У центрі повісті з автобіографічною основою «Дума про невмирущого» (підзаголовок — «Історія недовіреного життя») — воїнський і людський подвиг 17-літ. червоноармійця, який загинув у гітлерівському концтаборі. Романи «Європа 45» (1959) та «Європа. Захід» (1961) — спроба створити пригодн.-політичну

диалогію про боротьбу антифашистського інтернаціонального загону і налагодження повоєнного життя в Німеччині. У романах «Шепіт» (1966) і «Добрий диявол» (1967), присвячених прикордонникам, розвинув пригодницьку лінію, прагнучи поєднати гостросюжетність із психологічністю (зокрема внутрішнім монологом). Роман «Спека» (1960) — поширена в той час данина робітничій темі, втім, художньо переконливіша: тут невимувлена авторська розповідь, жваві, подекуди гумористично забарвлені діалоги, означено суспільно важливі проблеми, широко (не в функції «доважка») розкривається особисте життя; культові вождя і уявленням про людину-гвинтика протиставлено людину-особу, індивідуальність. Помітним здобутком письменника, як і укр. прози 60-х рр., став аналіт.-проблем. роман «День для прийдешнього» (1963). Людська особистість, її соц. активність, морально-духовна основа, осуд пристосування і споживацтва, посередності й безликоності, боязні власної думки, інерційної виконав. психології — осн. коло питань, порушених у творі. Серед достоїнств роману — гострий життєвий конфлікт, цікавий герой (водій і заочник Архит. інституту Пушкар), низка влучно спостережених неоднозначних чи «амбівалентних» (Діжа, Брайко, Тетяна Василівна, Жеребило) і дошкульно змальованих негатив. персонажів (Кукулик, Кошарний), оригін. тричастинна композиція («Ранок», «День», «Вечір»), інформ. насиченість розповіді, наскрізна іронічність. Звертаючись до тем, що вважалися ідейно першочерговими, З. трактував їх із полем. настановою, приземлюючи та олюднюючи гасловий зміст або й пародіюючи літ. (та життєві) стереотипи і кліше. Свідченням тому є написана згодом компактна трилогія, об'єднана говірким і дотепним оповідачем — молодим трубопрокатником Дмитром Чередою: «З погляду вічності» (1970), «Переходимо до любові» (1971) та «Намилена трава» (1974). В остан. романі трилогії поширена у 70-х рр. форма політ.-викрив. репортажу капіталіст. дійсності (на основі поїздок авторів до США, здебільш у складі делегацій на сесії ООН) трансформувалася в цікаву, спостережливо-аналіт. розповідь у листах до коханої «дипломата» мимоволі Дмитра про свою амер. подорож. У 1960-х рр. зросла популярність З. не лише як письменника, а і як енергій. талановитого ред.-новатора «Літературної газети», перейменов. ним 1961 на «Літературну Україну», що упродовж 3-х р. стала справж. письмен. трибуною вільної, за тогочасних можливостей, творчої думки. Формувався і самобутній стиль З.-романіста, котрий, відкинувши пісню описовість, замішуваним красивістю, апробував засоби худож. несподіванки,

сюжетно-композиц. оригінальності, іроніч. переінакшення смислу, експериментування. Його творча домінанта — свобода, невимушеність, нескутість у берегах самої оповіді, природний, захоплений, інформаційно переповнений («ходяча енциклопедія») і ніколи не нейтральний, часто гостро критичний, вдатний до гумору (а згодом і до сарказму) оповідач. Завершенням цього періоду творчості З. є роман «Диво» (1968), в якому вже вироблені художні підходи у зображенні сучасності застосовано на матеріалі історичному, до якого письменник звернувся уперше. Роман має і відповідну «об'єднувальну» композицію: у ньому три паралел. сюжетні лінії — власне історична, воєнна і сучасна. Наскрізний образ — Софія Київська — диво, мист. витвір, що належить водночас і 11 і 20 ст. Роман «зв'язку часів» відзначався знайомою індивідуально виразною прикметністю й водночас пластичністю, реаліст. багатотональністю картин і характерів, наскрізною худож.-філос. концепцією, пов'язаною передусім із постатями зодчого Сивоока, князя Ярослава та образами сучасників — батька Гордія Отави і його сина Бориса. У романі порушено проблеми народу і його ролі у творенні історії та культури, тлінного й нетлінного, влади й мистецтва, таланту й посередності тощо. Натхненний успіхом «Дива», З. відтоді створив цілу тематично й наративно різноманітну бібліотеку істор. жанру: міфол. романи «Первоміст» (1972) і «Смерть у Києві» (1973; за обидва — Державна премія України імені Тараса Шевченка, 1974), «жіночі» романи «Євпраксія» (1975), «Роксолана» (1980), а також найзначніший в укр. літературі твір про Б. Хмельницького — «Я, Богдан (Сповідь у славі)» (1983). У них постають непересічні, зі складною долею істор. особи, котрих З. подав у власному трактуванні, переосмисливши оцінки літописців та істориків, образи з легенд, дум, пісень і міфів. Романи «Євпраксія», «Роксолана», героїні яких зберігають себе як особистості, бо в них не була вбита пам'ять про рідну землю, а особливо «Я, Богдан», мають переважно аналітичну, монолог. структуру, виразно суб'єктив. стиль, але прикметні для них і епічна широта й масштабність. У романі «Я, Богдан» їх зумовив сам предмет зображення — нац.-визв. війна українського народу на чолі з Б. Хмельницьким, якого показано у злетах і оманах, драмах і суперечностях, полеміці й сповіді, філос. роздумах (твір написано від імені самого героя, що оглядає свій шлях до і після смерті — «у славі»). Міркуючи над ціною своїх діянь і помилок з позицій істор. долі українського народу в подальших віках, гетьман безжально картав себе різноголосим, до протилежності, судом нащадків. Як згустки нар. оцінки у романі часто з'являються пісні та думи про Хмельниччину — поет.-художні документи тієї доби і пізніших часів. В одному з епізодів герой скрушно зауважив: «І найбільший поет мого народу... напише слова гіркі й жорстоко-несправедливі... Та що йому гетьмани, коли він поставав і проти самого Бога... Генія народжує не

просто жінка, а ціла нація. Мені ж ще тільки довелося творити цю націю». Такі епізоди (напр., розмисли про Берестечко і подальшу долю України), як і багато ін. фактів, деталей, цитат, алюзій інтертекстуал. характеру значно увиразнили художню багатомірність і стереоскопічність образу славного гетьмана України, помноживши епічну конденсованість роману, в якому постав складний і драм. шлях українського народу крізь віки. З. тут і в ін. творах наполіг на чітко сформульов. ним самим тезі: «При Хмельницькому українська нація народилася, заявила про себе світові, Шевченко дав їй самоусвідомлення». Істор. проза З. прикметна не лише худож. оригінальністю, майстер. поєднанням конкретно-людського змісту з епіч. широтою й велелюдністю, а й тим, що історія в ній повсякчас постає як історія укр. духу, як укр. історія. Орган. поєднання внутр. і зовн. планів, панорамність та інтимність, переплетення різних часових та простор. площин вирізняють і написаний на матеріалі сучасності «між-нар.» і «київ.» роман «Розгін» (1976; Державна премія СРСР, 1980), гол. герой якого кібернетик, академік Карналь, людина діяльна, різнобічна, наділена високою духовністю, занепокоєний зростанням раціоналізму і технізації сучас. світу, безкореневістю, «примітивною електронністю», «безжальною функціональністю», де «вмирають усі мрії, де немає спогадів». Його антипод — Кучмієнко; різко окреслюючи цей тип, З. звернувся до важл. проблеми релятивіст. психології цинізму, живучості кар'єристів і пристосуванців у суспільстві, утверджуючи значення морал. відповідальності вчених перед людством. Помітним внеском в укр. гумор (і певною мірою у т. зв. фольклорно-міфолог. прозу) стали романи дилогії «Левине серце» (1978) та «Вигнання з раю» (1986), у яких З. успішно використав засоби нар. сміховин. оповіді, «розказування» билиць і небилиць, амбівалентні закони фольклору, самі внутр. ресурси мови, усного мовлення, що природно поєдналося із властивою йому манерою наваляного «набалакування» тексту, насиченого дотепними афоризмами і влучними цитуваннями, в'їдливими жартами, пародіюванням життєвих і літ. стереотипів тощо. З. створив низку привабливих, гумористично змальованих образів або дошкульно, до сарказму, сатирично узагальн. типів (по суті, прозивних) — мешканців села Карпів Яр (перейменованого на Світлоярськ, а потім Веселоярськ), різноманіт. виявів укр. нар. характеру: голова сільради з прозорим прізвиськом Зновобрать, дядько Обеліск, який ладен все «знищити як клас» і на тому місці «водрузить обеліск», постійний «передовик» Денис Самусь з незмінним афоризмом «Моє діло посіяти, а вже зійде чи не зійде, то ваша турбота. Все правильно», його покровитель товариш Багатогаласу («Мені потрібні жжаті строки і дальніше увелічення, а не ваш зажим молодих»), дід Утюжок, який перед кожними святами пропонує «а також погладити всі прапори», скромний молодий механізатор Гриша Левенець, котрий у романі «Вигнан-

ня з раю» став сільс. головою, та чимало ін. Дилогія насичена числен. проблематикою, яка, дарма що поставлена в «несерйозній» формі, принагідно й побіжно, «по ходу» «розвеселеної» розповіді відзначалася сусп. гостротою й назрілістю (адміністрування, бюрократизм, псевдорекорди, штучність рад. ідеол. норм і постулатів, нац. безпам'ятність тощо). «Вигнання з раю» має чіткішу композицію, вибагливіший, менш стихійний спосіб добору проблемно-зміст. спектру, але програє наратив. тавтологічністю, певною зужитістю образного худож. прийому. У 1980-х рр., напередодні т. зв. перебудови З. виступив (до свого 60-річчя) з романом «Південний комфорт» (ж. «Вітчизна», 1984, № 1-2), вдавшись до сміливої критики негатив. явищ діяльності прокуратури, юрид. науки (корупція, протекції, невігластво). Опубл. у журналі, твір зазнав осуду «вищих (партій. і тих же прокурор.) інстанцій» і не зразу був допущений до книжк. друку (1988). Після цього З. написав «День шостий» (1985) — жорсткою правдиву розповідь про воен. епізод з історії форсування Дніпра і загибель суціль усієї молодогої обслуги протитанк. батареї; зб. «Неймовірні оповідання» (1987), у яких демонстрував, уже в ін. жанрі, свою вдатність до худож. пошуку, новизни проблематики, несподіваності форм; повість «В-Ван» (1988), де постійну для себе тему сліпого, мех. виконавства розглянув на воен. матеріалі, історії з життя конкретного втілювача репресив. заходів; політ. роман фантаст. типу «Безслідний Лукас» (1989), — однак усі ці твори не здобули широкого критич. і читац. розголосу. У перші роки незалежності України З., повертаючись до вже опанованого ним жанру, надрукував кілька пригодн. творів, зокрема цикл повістей «Ангельська плоть» (1993), «Попіл снів» (1995), романи «Зона особливої охорони» (1999), «Ключ од сейфа» (2001), не надаючи, втім, їм особл. значення, та великий повновагий роман «Тисячолітній Миколай» (1994), на успіх якого не без підстав сподівався. «Тисячолітній Миколай» — це, подібно до «Дива», худож. зріз кількох часових суспільно важливих для України періодів (10-17-20 ст.), об'єднаних, однак, щільніше, не апікативно, одним героєм-сучасником, який, як його народ, проживає 1000-літнє життя. Вільний від цензури та ін. обмежень, З. відтворив усю повноту правди про замовчувані раніше сторінки укр. історії (наслідки Переяслав. ради, не викладені у романі «Я, Богдан», колективізація, голодомор, репресії, остарбайтери й репатріанти, гнітюча атмосфера післявоен. протиправ. переслідувань), надзвичайно точно доніс конкретні (часто вбивчі) реалії, норми, писані й неписані закони і стереотипи часу, його дух, атмосферу та побут. Деталі, аж до специф. радянської, вихолощеної од суто людського змісту лексики — це незаперечна енциклопедія зображув. доби, передусім доби тоталітаризму. Зі стильового боку «Тисячолітній Миколай» акумулював досі надбане З., але тут більша увага приділена характерописанню, психол. розробці

образів, оповідач більш аналітичний, докладний і стриманий. Конфліктна основа твору поглиблена завдяки оригін. подвійній лінії сюжету: поряд зі складною, нелегкою долею Миколая подано й історію життя його брата — кар'єрний злет до першої особи республіки, що почався лише завдяки виконанню ним ще в школі ролі В. Леніна, особливо його умілому «гарканню». У 2000-х рр. З. відійшов від актив. громад. діяльності, уникаючи публічності, але інтенсивно працював над новими творами. Роман «Юлія» (2000) цілком присвяч. темі кохання як великій, на все життя незборимій силі; таке осмислення «вічної теми» З. здійснював, фактично, і в більшості попередніх творів, ніколи не відсуваючи її на другий план навіть у романах, написаних на ін. поважні теми («Розгін», «Південний комфорт», «Я, Богдан», «Тисячолітній Миколай»). Романи «Брухт» (2002), «Стовпотворіння» (2004) та коротка повість «Катаклізма» (підзаголовок — «Текст для самозакоханого автора») — це гостро критичний, дошкульний, багатоплановий зріз укр. сучасності 1990-х рр., з її недодемократією, невпинним розкраданням нар. багатств, з олігарх. владою і такою ж «опозицією» до неї, галасливо «піарними» виборами і підкупом електорату, з усіма знайомими читачам аномаліями «роздубови держави», політ. брудом і незрідка вгадуваними прототипами відомих чиновників, депутатів з прикметним для них способом діяння і навіть мовлення («мікрохвон», «коли я не перший у державі, то й не другий», «Цапенко, не стрибай по залу» тощо). З. вдався до умовних, фантаст. сюжет. винаходів і чимдалі більше до сатири, сарказмів та гротеску (у «Стовпотворінні» вони цілком витискують ін. художні засоби, перетворюючи річ на суто публіцист. памфлет, безкінечне карикатурне словотворення). У доробку З. чимало помітних літ.-крит. та крит.-публіцист. статей, передмов, більшість яких зібрано у зб. статей, есе, літ. портретів «Неложними устами» (1981), — це, зокрема, розвідки, присвяч. класикам літ.-ри («Вершини»), по-братимам («Сучасники»), літ. огляди, узагальнення свого твор. досвіду («З власного подвір'я») та лірична повість-дослідж. про П. Тичину «Кларнети ніжності». Високий інтелект. рівень, сміливість і незадоволеність письмен. та громадян. розмислів засвідчило два вид. його зб. із бл. 20-ти есе «Думки нарозхрист» (1998; 2008) на теми як суто літ.-мист., так і нац.-духовні, серед яких значні публіцист. твори «Мова», «Національна ідея», «Храм», «Битви», «Ворожда людська», «Роксоланство», «Великий, славний. Чи не дуже?», «Три долі (Гоголь, Шевченко, Чехов)», «Український шлях». З. звертався і до жанру драматургії: створив п'єси «Хто за? Хто проти?» (1967, за романом «День для прийдешнього»), «І земля скакала мені навстріч» (1976, за романом «З погляду вічності»), «Межі спокою» (1982, за романом «Розгін»), що йшли на сценах театрів України. Вистави за «Євпраксією» здійснено у Крим. рос. драм. театрі ім. М.

Горького, за «Роксоланою» — Терноп. укр. муз.-драм. театрі ім. Т. Шевченка. З. написав кілька сценаріїв, за якими на Київ. кіностудії худож. фільмів ім. О. Довженка знято х/ф «Ракети не повинні злетіти» (1964, реж. О. Швачко, А. Тимонішин), «Перевірено — мін немає» (співавт., 1965, реж. Ю. Лисенко, З. Велимирович), «Лаври» (співавт., 1972, реж. В. Горпенко), «Ярослав Мудрий» (співавт., 1981, 2 серії), «Прискорення» (співавт., 1986, 4 серії; обидва — реж. Г. Кохан). У своїй творчості З. стверджував гідність і самоцінність людської особистості, рішуче протиставляв посередності талант, пристосовництву — активну дію, рабству та мовчазній покорі — свободу й боротьбу за неї. Його прозі притаманні природні переходи від сучасності до історії, широта охоплення типів укр. нар. характеру, пристрасність в обстоюванні правди, добра, краси, полемічна й публіцист. наснаженість, твор. експеримент, опертий на культурні традиції, винахідливе використання засобів умовності,

новатор. пошук форми, індивід.-самобут. письмен. стиль. Твори З. перекладено багатьма мовами світу.

Рекомендована література

1. Сизоненко О. Мости літературної зрілості. К., 1974;
2. Шаховський С. Романи Павла Загребельного. К., 1974;
3. Дончик В. Істина – особистість (Проза Павла Загребельного). К., 1984;
4. Фащенко В. Павло Загребельний. К., 1984;
5. Шпиталь А. Г. Історична проза Павла Загребельного. К., 1986;
6. Слабошпицький М. За гамбургзьким рахунком: Читацькі маргінали та варіації на тему Павла Загребельного. К., 2004;
7. Спогади про Павла Загребельного. Х., 2010.

В. Г. Дончик

Бібліографічний опис:

Загребельний Павло Архипович / В. Г. Дончик // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. — К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2010. — Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-15239>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).